

**ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΤΟ ΘΑΤΣΕΡΙΚΟ “ΠΕΙΡΑΜΑ” 1979 – 1987:
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ**

Επιμέλεια: Καλλιόπη Πολιτάκη

Διδάσκων: Γιώργος Αργεΐτης

Ρέθυμνο, Δεκέμβριος 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	4
Ενότητα 1: Εισαγωγή.....	6
1.1 Η Κρίση.....	6
1.2 Η Βρετανία.....	7
Ενότητα 2: Οι Θατσερικές Πολιτικές.....	9
2.1 Ο Ρόλος του Κράτους.....	9
2.2 Απελευθέρωση της Αγοράς.....	10
2.2.1 Αγορά Εργασίας.....	11
2.2.2 Αγορά Κεφαλαίου.....	16
2.3 Ιδιωτικοποιήσεις.....	17
2.4 Δημοσιονομική Πολιτική.....	20
2.5 Νομισματική Πολιτική.....	22
2.6 Εξωτερική Πολιτική.....	26
Ενότητα 3: Οι Συνέπειες.....	28
3.1 Οικονομικές Συνέπειες	28
3.2 Κοινωνικές Συνέπειες.....	31

Επίλογος.....35

Βιβλιογραφία.....39

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι Νεοφιλελεύθερες πολιτικές – πολιτικές που υιοθετούνται μέχρι σήμερα – έχουν απασχολήσει έντονα και διχάσει την οικονομική επιστημονική – και όχι μόνο – κοινότητα. Ένα μερίδιο του πληθυσμού ενστερνίζεται και υποστηρίζει αυτές τις πολιτικές, ενώ ένα άλλο μερίδιο ασκεί έντονη κριτική σε αυτές και αναζητεί τρόπους για να ξεπεραστούν τα προβλήματα που έχουν ήδη προκύψει, εξαιτίας της εφαρμογής των συγκεκριμένων προγραμμάτων πολιτικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα νεοφιλελεύθερων πολιτικών αποτελεί το “θατσερικό πείραμα” – η δεκαετία διακυβέρνησης της Μάργκαρετ Θάτσερ στην Βρετανία. Ως εκ τούτου, αντικείμενο της συγκεκριμένης εργασίας αποτελεί η παρουσίαση του “θατσερικού πειράματος”. Μέσω αυτής της παρουσίασης εξετάζονται οι βασικές πολιτικές που υιοθετήθηκαν και οι συνέπειες που αυτές προκάλεσαν στην οικονομία, αλλά κυρίως στην κοινωνία της Βρετανίας.

Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, η δομή της παρούσας εργασίας είναι η ακόλουθη: Η επόμενη ενότητα αποτελείται από δύο υποενότητες. Η πρώτη παρουσιάζει την κρίση της δεκαετίας του '70 και ειδικότερα τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκε από τις δυο σχολές οικονομικής σκέψης, ενώ η δεύτερη υποενότητα αναφέρεται στην μετάβαση της Βρετανίας στον Θατσερισμό και κατ' επέκταση στην υιοθέτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές της θατσερικής κυβέρνησης ασχολείται η δεύτερη ενότητα. Συγκεκριμένα, η πρώτη υποενότητα αναφέρεται στον ρόλο του

κράτους, ενώ οι υπόλοιπες στις πολιτικές απελευθέρωσης της αγοράς, ιδιωτικοποιήσεων, δημοσιονομικής, νομισματικής και εξωτερικής πολιτικής που υιοθετήθηκαν από την Συντηρητική κυβέρνηση. Η τρίτη ενότητα αναλύει τις συνέπειες επιβολής των συγκεκριμένων πολιτικών, τόσο σε οικονομικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Η εργασία ολοκληρώνεται με τον επίλογο...

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Η Κρίση

Η κρίση της δεκαετίας του '70 έχει απασχολήσει έντονα την επιστημονική κοινότητα. Οι δύο σχολές οικονομικής σκέψης, η κεϋνσιανή και η μονεταριστική, αποδίδουν διαφορετικές αιτίες για αυτή την κρίση και κατά συνέπεια προτείνουν και διαφορετικές θεραπείες – πολιτικές για την αντιμετώπισή της. Αναλυτικότερα, οι κεϋνσιανοί θεωρούν ότι οι αιτίες της κρίσης δεν προέρχονται από την αποτυχία της μεσολάβησης του κράτους, αλλά από τις εσωτερικές και εξωτερικές υπερβολές, όπως είναι η υπερσυσσώρευση, η κερδοσκοπία και οι αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου. Κατά συνέπεια, προτείνουν όχι ελάχιστη, αλλά περισσότερη κρατική παρέμβαση προκειμένου να περιοριστούν αυτές τις υπερβολές. Οι κεϋνσιανοί ισχυρίζονταν ότι οι υψηλοί μισθοί, η πλήρης απασχόληση και το κράτος κοινωνικής πρόνοιας δημιούργησαν την καταναλωτική ζήτηση που τροφοδότησε την οικονομική επέκταση και ότι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας και της οικονομικής ύφεσης ήταν να τονώσουν περαιτέρω τη ζήτηση στην οικονομία.

Από την άλλη πλευρά, η βασική άποψη των μονεταριστών είναι ότι το κράτος δεν έχει την δυνατότητα να εμποδίσει την κρίση. Για τους μονεταριστές τα προβλήματα δημιουργούνται όταν το κράτος μεσολαβεί στην οικονομία. Η ελεύθερη αγορά από μόνη της μπορεί να αποκαταστήσει την οικονομική

ισορροπία, άρα αυτό που πρέπει να κάνει το κράτος είναι να εξαλείψει τα εμπόδια που περιορίζουν την λειτουργία της ελεύθερης αγοράς. “Οι μονεταριστές θεωρούν ότι η οικονομία της ελεύθερης αγοράς είναι ικανοποιητικά σταθερή κοντά στο επίπεδο της πλήρους απασχολήσεως, και ότι οι διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας οφείλονται κυρίως σε κακή διαχείριση και ακανόνιστες κρατικές παρεμβάσεις, ιδίως όσον αφορά την νομισματική πολιτική” (Hillier, 1998, σ. 83). Η ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς, αντίθετη στον σοσιαλισμό, αντικατέστησε τον κεϋνσιανισμό.

1.2 Η Βρετανία

Για την βρετανική οικονομία, η παρέμβαση του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) το 1976 αποτέλεσε και την κατεδάφιση του κεϋνσιανού μεταπολεμικού οικοδομήματος, ενώ η εκλογή της Μ. Θάτσερ τον Ιούνιο του 1979 συνεπαγόταν και την ολοκληρωτική εξάλειψή του. Αξίζει να αναφερθεί ότι το “θατσερικό πείραμα” παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τα προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής που επιβλήθηκαν από το ΔΝΤ στις κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών ως προϋπόθεση για τη χορήγηση πιστώσεων. Οι βασικές νομισματικές πολιτικές της θατσερικής κυβέρνησης προϋπήρχαν στο Letter of Intent που στάλθηκε τον Δεκέμβριο του 1976 όταν η Βρετανία ζήτησε δάνειο \$3,5 δισεκατομμυρίων από το ΔΝΤ. Η υιοθέτηση μονεταριστικών πολιτικών αποτελεί χαρακτηριστικό των ετών που ακολούθησαν...

Ουσιαστικά η άνοδος του Θατσερισμού ισοδυναμεί με την άνοδο του Νεοφιλελευθερισμού. Οφείλω να επισημάνω ότι ο όρος “Νεοφιλελευθερισμός” στην συγκεκριμένη εργασία είναι συνώνυμος της “Νέας Δεξιάς”, του

“Νεοσυντηρητισμού” και του “Θατσερισμού” στην Βρετανία. Το 1979 που η Θάτσερ ανέλαβε την εξουσία, η Βρετανία βίωνε την χειρότερη οικονομική ύφεση στην ιστορία της. Σε διεθνές επίπεδο κυριαρχεί η κρίση του Φορντισμού, του κεϋνσιανού κράτους ευημερίας, αλλά και οι επιδράσεις της δεύτερης πετρελαιοκρίσης. Όταν η θατσερική κυβέρνηση ανέλαβε την εξουσία επεδίωξε να προσφέρει μια ριζοσπαστική λύση, με στόχο να βοηθήσει την Βρετανία να ξεπεράσει αυτή την “τριπλή κρίση” που βίωνε. “Επιθυμούμε να βοηθήσουμε τους ανθρώπους να βοηθήσουν τους εαυτούς τους” (Conservative Election Manifesto 1979). Η συγκεκριμένη κυβέρνηση κυριάρχησε σχεδόν μια ολόκληρη δεκαετία και εφάρμοσε μια σειρά από πολιτικές που περιγράφονται στην παρακάτω ενότητα.

2. ΟΙ ΘΑΤΣΕΡΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

2.1 Ο Ρόλος του Κράτους

Η Συντηρητική κυβέρνηση της Μάργκαρετ Θάτσερ εξυμνούσε την πίστη στην λειτουργία της ελεύθερης αγοράς. Για την στήριξη της ελεύθερης αγοράς, η κυβέρνηση τάχτηκε ενάντια σε κάθε στοιχείο καθεστώτος σοσιαλδημοκρατίας. Η απόλυτη εγκατάλειψη της άποψης του Κέυνς για πλήρη απασχόληση και η στροφή προς τις μονεταριστικές ιδέες του Φρίντμαν για σταθερότητα των τιμών, μετέβαλλαν και τον ρόλο του κράτους. Συγκεκριμένα, ο ρόλος του κράτους συνίσταται στο να παρέχει το κατάλληλο πλαίσιο νόμων και ρυθμίσεων μέσα στο οποίο η ελεύθερη αγορά και φυσικά και η αγορά εργασίας αυτορυθμίζονται. Οι θατσεριστές θεωρούν επιτακτική ανάγκη την αποδυνάμωση ή και την εξαφάνιση των θεσμών διαμεσολάβησης για την λειτουργία της ελεύθερης αγοράς. Και μόνο ένα δυνατό κράτος μπορεί να αντιπαχθεί σε αυτούς τους ήδη ισχυρούς ενδιάμεσους θεσμούς. Συνεπώς, ο συγκεντρωτισμός του βρετανικού κράτους αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την οικοδόμηση της ελεύθερης αγοράς. “Οι ειλικρινείς οπαδοί του *laissez-faire* ανακάλυψαν ότι για την επίτευξη του σκοπού τους η βελτίωση και η ενίσχυση της κυβερνητικής μηχανής ήταν αδήριτη αναγκαιότητα” (Gray, 1999, σ. 71).

Η απαραίτητη ρύθμιση για την επίτευξη αυτού του σκοπού, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, ήταν η μεταβολή και αποδυνάμωση του ρόλου των

συνδικάτων που μέχρι τότε λειτουργούσαν ως θεσμοί διαμεσολάβησης ανάμεσα στους εργαζόμενους και την αγορά. Το καθεστώς της απασχόλησης αναμορφώθηκε στα πρότυπα της αμερικανικής αγοράς εργασίας, όπου υπάρχει υψηλός βαθμός κινητικότητας του εργατικού δυναμικού, συμπίεση των αμοιβών και χαμηλό κόστος για τους εργοδότες... Παράλληλα με την αποδυνάμωση των συνδικάτων και την δημιουργία μιας πιο εξατομικευμένης αγοράς εργασίας, η κυβέρνηση συγκέντρωσε αρμοδιότητες που κατείχε μέχρι τότε η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Θεσμοί όπως το Εθνικό Σύστημα Υγείας, τα σχολεία, τα Πανεπιστήμια, οι φυλακές, τα δικαστήρια και η αστυνομία θα ελέγχονταν από διορισμένες κρατικές διοικήσεις. "Τελικά, οι μηχανισμοί της αγοράς - μειοδοτικοί διαγωνισμοί για την προμήθεια υλικών και εξοπλισμού, αμοιβή σύμφωνα με την παραγωγικότητα και τα κέρδη και άλλα παρόμοια μέτρα - εισήχθησαν σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες" (Gray, 1999, σ. 73).

2.2 Απελευθέρωση της Αγοράς

Η απελευθέρωση της αγοράς και η προώθηση των δυνάμεων της αποτέλεσε τον πρωταρχικό στόχο της θατσερικής κυβέρνησης. Από τους πρώτους μήνες που η θατσερική κυβέρνηση ανέλαβε την εξουσία, ήταν εμφανές το γεγονός ότι στόχος της ήταν να ακρωτηριάσει πολλές από τις πολιτικές και τους θεσμούς που είχε υιοθετήσει η προηγούμενη κυβέρνηση των Εργατικών. Σε αντίθεση με την εργατική κυβέρνηση που παρέμβαινε στην οικονομία μέσω διάφορων θεσμών, η θατσερική κυβέρνηση υιοθετεί πολιτικές που εξυμνούν την αξία των δυνάμεων της ελεύθερης αγοράς. Σε αυτά τα πλαίσια, οι πολιτικές απελευθέρωσης, τόσο της αγοράς εργασίας όσο και της αγοράς κεφαλαίου

που υιοθετούνται, στοχεύουν στην άρση κάθε μορφής εμποδίων στην λειτουργία της ελεύθερης αγοράς.

2.2.1 Αγορά Εργασίας

Η ευκαμψία της αγοράς εργασίας αποτελεί μια χαρακτηριστική πολιτική που υιοθέτησε η θατσερική κυβέρνηση. “Δεν αποτέλεσε μόνο την κύρια αντικειμενική πολιτική της κυβέρνησης Θάτσερ, αλλά επίσης προσδιορίστηκε ως την απαραίτητη συνθήκη για μια επιτυχημένη προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες αγοραστικές και τεχνολογικές συνθήκες” (Atkinson, 1985).

Μια ελεύθερη ή εύκαμπτη αγορά επιτρέπει στις επιχειρήσεις να εξασφαλίσουν ελεύθερη κινητικότητα ροής του εργατικού δυναμικού και να ρυθμίσουν το μισθό σύμφωνα με την κερδοφορία τους, συνεπώς κατά την διάρκεια μιας οικονομικής ύφεσης μπορούν να μειώσουν τον μέσο πραγματικό μισθό. Με την ευκαμψία της αγοράς εργασίας ξεφεύγουμε από την συνηθισμένη μορφή εργασίας της πλήρους απασχόλησης. Χαρακτηριστικά μιας εύκαμπτης αγοράς εργασίας αποτελούν η ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης, της προσωρινής απασχόλησης, καθώς επίσης και της αυτοαπασχόλησης. Παρατηρούμε την εξασθένηση των εργατικών σωματείων, μέσω νέων περιορισμών που εκμηδενίζουν τις ενέργειες και την δράση του εργατικού σωματείου, το σωματείο αδυνατεί πλέον να ρυθμίσει την αγορά εργασίας, αλλά και την απόλυτη συντριβή τους.

Αναλυτικότερα, η διάλυση του βρετανικού κορπορατισμού αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, αλλά και για τον οικονομικό εκσυγχρονισμό γενικότερα, σύμφωνα με την

Συντηρητική κυβέρνηση¹. “Ο βρετανικός κορπορατισμός – ο τριγωνικός συντονισμός της οικονομικής πολιτικής μεταξύ κυβέρνησης, εργοδοτών και συνδικάτων – είχε καταστεί ένας μηχανισμός βιομηχανικών συγκρούσεων και προστριβών για τη διανομή του εθνικού εισοδήματος και δεν ήταν πλέον ένα εργαλείο παραγωγής πλούτου και εγγυητής της κοινωνικής συνοχής” (Gray, 1999, σ. 68). Οι δραστηριότητες των εργατικών συνδικάτων αντιμετώπιζονταν σαν την κύρια πηγή αναποτελεσματικότητας της οικονομίας, για τον λόγο αυτό πρωταρχικός στόχος της Θάτσερ ήταν να περιορίσει τον ρόλο των συνδικάτων. Τα εργατικά συνδικάτα βρίσκονται ήδη σε αδύνατη θέση. Η επιδείνωση της οικονομικής κρίσης στις αρχές της δεκαετίας του '70, αλλά κυρίως η ραγδαία αύξηση της ανεργίας (που διπλασιάστηκε από το 1979 μέχρι το 1981), είχαν αποδυναμώσει την ενότητα των εργατικών σωματείων (γεγονός που βοήθησε τον στόχο της Θάτσερ). Την κατάσταση αυτή έρχεται να επιδεινώσει το κράτος μέσω της υιοθέτησης πολιτικών που στοχεύουν στην εξασθένιση των εργατικών συνδικάτων. “Οι Employment Acts του 1980 και 1982 περιόρισαν το δικαίωμα των εργατικών συνδικάτων να απεργούν και να διαδηλώνουν” (Overbeek, 1990, σ. 189). Η μείωση των δικαιωμάτων και της δύναμης των σωματείων συνεχίζεται και την δεύτερη περίοδο διακυβέρνησης της Θάτσερ. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, θεσπίστηκαν δύο νομοθεσίες το 1982 και το 1984 αντίστοιχα.

¹ Η αποδυνάμωση του βρετανικού κορπορατισμού είχε προηγηθεί της θατσερικής κυβέρνησης. Η Εργατική κυβέρνηση του Τζέιμς Κάλαχαν ανακοίνωσε (παρακινούμενη από το ΔΝΤ το 1976) ότι δεν θα επεδίωκε την πλήρη απασχόληση μέσω κενσινιανών οικονομικών πολιτικών, αλλά δεν προχώρησε σε μεταρρύθμιση των εργασιακών σχέσεων κάτι το οποίο έκανε η Θάτσερ.

Μετά τις εκλογές του 1983, η θατσερική κυβέρνηση προχώρησε παραπέρα και προσπάθησε να παρεμποδίσει το πιο ισχυρό εργατικό σωματείο, την Εθνική Ένωση Ανθρακορύχων (NUM). Η επιτυχία μιας τέτοιας ενέργειας θα αποτελούσε μια ένδειξη ότι οι Tories μπορούν να αλλάξουν την δομή της βρετανικής βιομηχανίας. Αναλυτικότερα, το πεδίο προετοίμασε ο Ian Macgregor², ένας τραπεζίτης που είχε αναλάβει την διεύθυνση της British Steel, ο οποίος “εξασθένησε την British Steel, απολύοντας πολλούς εργαζομένους της με την κλασική δικαιολογία της αύξησης κερδοφορίας της επιχείρησης. Το αποτέλεσμα ήταν η μείωση των εργατικών θέσεων από 168000 σε 78000 μέσα σε διάστημα τριών ετών...” (Overbeek, 1990, σ. 189).

Αργότερα, ο Macgregor εκλέχτηκε πρόεδρος του National Coal Board (NCB) και εφάρμοσε αντίστοιχες πολιτικές και στην βιομηχανία άνθρακα. Μια από τις πολιτικές του στόχευε στον ακρωτηριασμό του σωματείου των ανθρακορύχων. Η ήττα του NUM το 1985 απέδειξε όχι μόνο την ισχύ και την ικανότητα της βρετανικής κυβέρνησης να ανατρέψει το ισχυρότερο εργατικό σωματείο, αλλά και την σκληρότητά της απέναντι στα σωματεία. Ακολούθησε η αποκέντρωση του British Coal, η μεταφορά εξουσίας στην τοπική και περιφερειακή διοίκηση και τελικά η ιδιωτικοποίηση που κόστισε την απώλεια χιλιάδων θέσεων εργασίας.

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι αυτά θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί αν το NUM είχε ορίσει ένα νέο σχέδιο – πλάνο για το κάρβουνο. “Το σχέδιο που πρότεινε το NUM Conference το 1982 θα έπρεπε να είχε επεκταθεί. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να οραματιζόταν τον διπλασιασμό της

² Ο Ian Mac Gregor διορίστηκε το 1983 από την κυβέρνηση για να μετατρέψει τους βρετανικούς βιομηχανικούς κλάδους σε αποδοτικούς.

παραγωγής μέχρι το 2000, την χρήση κάρβουνου αντί για πετρέλαιο στους σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής, την παύση των ιδιωτικοποιήσεων, την εισαγωγή τεχνολογικών καινοτομιών σύμφωνα με τις οποίες οι ανθρακορύχοι θα βελτιώσουν την παραγωγικότητά τους με αποτέλεσμα την μείωση των ωρών εργασίας, την πρόωρη σύνταξη και καλύτερες ρυθμίσεις για την υγεία και την ασφάλεια τους" (Fine, 1984, σ. 81).

Η κυβέρνηση ήταν σε ετοιμότητα και σε θέση να ανατρέψει κάθε ενδεχόμενη αντίδραση των σωματείων. Οι απεργίες αποτελούν ένα είδος κριτηρίου για τις πολιτικές αποφάσεις και επιλογές της θατσερικής κυβέρνησης. Η Θάτσερ αρνήθηκε να κάνει παραχωρήσεις στους απεργούς, ενώ τελικά μετά τον θάνατο διάφορων απεργών πείνας, οι απεργίες ματαιώθηκαν. Η απεργία των ανθρακορύχων³ αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της θατσερικής πολιτικής απέναντι στα εργατικά σωματεία.

Έχουμε ήδη επισημάνει ότι ο περιορισμός του ρόλου και της δύναμης των συνδικάτων αποτελούσε μια βασική συνιστώσα της θατσερικής κυβερνητικής πολιτικής που στόχευε στην απελευθέρωση της αγοράς εργασίας. Όλες οι πολιτικές της θατσερικής κυβέρνησης ενάντια στα σωματεία, από την νομική απαγόρευση των σωματείων μέχρι την απεργία των ανθρακορύχων και από την Employment Act του 1980 μέχρι την Trade Union Act του 1984, είχαν στόχο να εξασθενίσουν την ικανότητα των σωματείων. Το αποτέλεσμα ήταν ο αριθμός των εργατικών σωματείων να μειωθεί έντονα. Σαν αποτέλεσμα, παρατηρούμε μια δραματική μείωση των μελών των συνδικάτων της Μ. Βρετανίας μετά το 1979. Ειδικότερα, "ο αριθμός των μελών των

³ Οι ανθρακορύχοι ξεκίνησαν μια 11μηνη απεργία τον Μάρτιο του 1984 που έληξε με την πλήρη συντριβή τους.

συνδικάτων μειώθηκε από 11,7 εκατομμύρια το 1979, το μεγαλύτερο επίπεδο που είχε ποτέ, σε 7,2 εκατομμύρια το 1996. Αυτό αντιπροσωπεύει μια μείωση στην πυκνότητα του συνδικάτου (τα μέλη σαν ποσοστό των υπαλλήλων) από 50% σε 31%" (Gregory, 1998, σ. 331).

Παράλληλα με την επίθεση στα εργατικά σωματεία, η θατσερική κυβέρνηση υιοθετεί περαιτέρω πολιτικές με σκοπό να περιορίσει τα δικαιώματα των εργαζομένων. Αν επιχειρήσουμε μια σύντομη αναδρομή, την δεκαετία του '70 (πριν αναλάβει η Θάτσερ την εξουσία) επικρατεί μια τάση για εξασφάλιση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στην Βρετανία: θεσπίζονται συμβόλαια εργασίας, προστατεύονται οι εργαζόμενοι από την άδικη απόλυση, από φυλετικές και ρατσιστικές διακρίσεις, παρέχονται άδειες μητρότητας και αυξάνονται οι μισθοί. Το κλίμα αυτό αλλάζει ριζικά κατά την περίοδο διακυβέρνησης της Θάτσερ. Ειδικότερα, τα εργασιακά δικαιώματα όσον αφορά τις άδικες απολύσεις, τις άδειες μητρότητας, τον ελάχιστο μισθό που προστάτευε τους χαμηλόμισθους, περιορίστηκαν ή καταργήθηκαν. "Όσον αφορά τον ιδιωτικό τομέα, η εξασθένιση του Wages Council System που ορίζει τους ελάχιστους μισθούς, η κατάργηση του Fair Wages Resolution που απαιτεί από την κυβέρνηση να πληρώνει δίκαιους μισθούς, και οι περιορισμοί των απεργιών, όλα συμβάλλουν στον περιορισμό των ευκαιριών για έλεγχο του επιπέδου των μισθών στην αγορά εργασίας" (Ruberger, 1989, σσ. 160 - 161). Παρατηρούμε ότι η θατσερική κυβέρνηση επεδίωξε να προκαλέσει ευκαμψία στην αγορά εργασίας μέσω της εξασθένισης των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Επιπρόσθετα, χαρακτηριστικό στοιχείο της θατσερικής πολιτικής ήταν η μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικών παροχών. Η πρόσβαση σε κοινωνικά επιδόματα περιορίστηκε συνολικά, ενώ τα επιδόματα ανεργίας σχεδιάστηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να υποχρεώσουν τους δικαιούχους να δεχτούν να δουλέψουν με τους μισθούς που καθορίζει η αγορά. “Στον νέο απορρυθμισμένο σύστημα της αγοράς εργασίας, η αξία της εργατικής δύναμης αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης, όπως και η τιμή οποιουδήποτε εμπορεύματος. Υπάρχει μια μεγάλη ομοιότητα με το Νόμο περί Πτωχών της δεκαετίας του 1830. Και στις δύο περιπτώσεις οι εργαζόμενοι βρέθηκαν σε δεινή διαπραγματευτική θέση” (Gray, 1999, σ. 75).

2.2.2 Αγορά Κεφαλαίου

Παράλληλα με την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, απελευθερώνεται και η αγορά κεφαλαίου. Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής, τον Ιούλιο και Οκτώβριο του 1979, καταργήθηκαν οι περιορισμοί συναλλαγματικής, νομισματικής κυκλοφορίας. Κύριος στόχος της θατσερικής κυβέρνησης ήταν να αποκτήσει το Λονδίνο ένα κεντρικό πόλο στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, καθώς και να επεκταθεί η δραστηριότητα του City του Λονδίνου. Η πολιτική που υιοθετήθηκε από την θατσερική κυβέρνηση για την προώθηση της ελεύθερης αγοράς ήταν η απαγόρευση κάθε ελέγχου των συναλλαγών. Η συγκεκριμένη πολιτική συντέλεσε σε μια τεράστια εξαγωγή κεφαλαίου από την Βρετανία. “Οι επενδύσεις στο εξωτερικό ανήλθαν στα £110 δισεκατομμύρια στο τέλος του 1986, πετυχαίνοντας το μεταπολεμικό ρεκόρ των 28% του ΑΕΠ” (Financial Times, 18/3/1987). Επιπρόσθετα, η φιλελευθεροποίηση των

συναλλαγών και η φιλελευθεροποίηση του χρηματιστηρίου του Λονδίνου οδήγησε σε μια “γιγάντια νονα χρηματικού κεφαλαίου που έχει πλημμυρίσει το Λονδίνο όχι μερικά αποσυνδεδεμένο, αλλά αποξενωμένο από κάθε αρχική σύνδεση με την εθνική οικονομία” (Anderson, 1987, σ. 69).

Η πολυεθνικοποίηση της βρετανικής οικονομίας δεν περιορίστηκε στο City. Ανάλογα και οι μεγάλες εμπορικές τράπεζες της Βρετανίας συνέχισαν την στρατηγική διεθνοποίησής τους που ξεκίνησε την δεκαετία του 1970. “Για την επίτευξη αυτού του σκοπού συνδέθηκαν με τους αμερικανούς διεκδικώντας περισσότερες θέσεις εργασίας στην Ιαπωνία για να αντισταθμίσουν το γεγονός ότι οι Ιαπωνικές τράπεζες κατείχαν μερίδιο 27% στον διεθνή τραπεζικό δανεισμό από την Βρετανία, περισσότερο από το μερίδιο των τραπεζών του Ηνωμένου Βασιλείου (21,4%), καθώς επίσης και από το μερίδιο των τραπεζών των ΗΠΑ (20,5%)” (Coakley, 1984, σ. 115).

2.3 Ιδιωτικοποιήσεις

Η πολιτική που ίσως έχει συνδυαστεί περισσότερο από κάθε άλλη με την δεκαετία διακυβέρνησης της Θάτσερ είναι αυτή των ιδιωτικοποιήσεων. Αξίζει να αναφερθεί ότι η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων προϋπήρχε στην Βρετανία πριν την Θάτσερ: η πρώτη ιδιωτικοποίηση δημόσιας επιχείρησης πραγματοποιήθηκε από την κυβέρνηση των Εργατικών κι αφορούσε την πώληση ενός μεριδίου του κράτους στην British Petroleum. Η κυβέρνηση Heath είχε προτείνει την “αποχώρηση” των δημόσιων βιομηχανιών και την πώληση κερδοφόρων τμημάτων της σε ιδιώτες. Η συγκεκριμένη πολιτική της

κυβέρνησης Heath αποτέλεσε τον προάγγελο για την πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων της θατσερικής κυβέρνησης.

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων επιχειρήσεων έχει εμφανιστεί στις περισσότερες δυτικές χώρες τις τελευταίες δεκαετίες. Αλλά στην Βρετανία η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων ασκήθηκε με τόσο έντονο ζήλο όσο σε καμία άλλη δυτική χώρα. Ο ανταγωνισμός κατέχει κεντρική θέση συνεπώς είναι η επιτακτική ανάγκη να περιοριστεί ο δημόσιος τομέας, καθώς δεν υπακούει στο βασικό νόμο του ανταγωνισμού για κέρδη. Ειδικότερα, η θατσερική κυβέρνηση σκόπευε να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα και την απόδοση του δημόσιου τομέα και υιοθέτησε αντίστοιχες πολιτικές. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, η κυβέρνηση, στην αρχή της θητείας της, όρισε νέους διευθυντές που προέρχονταν κυρίως από τον ιδιωτικό τομέα. Όσο η κυβέρνηση κατάφερνε να μετατρέψει τις δημόσιες ζημιογόνες βιομηχανίες σε κερδοφόρες ιδιωτικές, τόσο μεγαλύτερο ήταν το κίνητρο της να προβαίνει σε περαιτέρω αποκρατικοποιήσεις.

Πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι η Συντηρητική κυβέρνηση γνώριζε ότι ένας εύκολος και αποτελεσματικός τρόπος για να αυξήσει τα έσοδά της ήταν μέσω αποκρατικοποιήσεων δημοσίων επιχειρήσεων. Αυτά τα έσοδα με την σειρά τους θα συμβάλλουν στον περιορισμό των δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα, στον περιορισμό του ελλείμματος και στην ενασχόληση της κυβέρνησης με το πρόβλημα του πληθωρισμού που αποτελούσε τον βασικό μονεταριστικό στόχο της κυβέρνησης. Τον Ιούνιο του 1979 πραγματοποιήθηκε η πρώτη ενέργεια περιορισμού της δημόσιας περιουσίας από την θατσερική κυβέρνηση: η πώληση των διαθεσίμων του

National Enterprise Board. “Τα συνολικά χρήματα που εισέπραξε η κυβέρνηση από τα μέτρα αποκρατικοποίησης ήταν £377 εκατομμύρια το 1979/80 και £405 εκατομμύρια το 1980/81, αλλά το αποτέλεσμα προκάλεσε μια ορμή για περαιτέρω πωλήσεις” (Gamble, 1988, σσ. 104 – 105). Ακολούθησε ένας τεράστιος αριθμός επιχειρήσεων που ιδιωτικοποιήθηκαν κατά την εφαρμογή του νεοφιλελεύθερου προγράμματος. Το μεγαλύτερο μέρος του δημοσίου τομέα ξεπουλήθηκε σε ιδιώτες, πολλές φορές χαμηλότερα από την πραγματική αξία του. “Ειδικότερα, την διετία 1982 – 83 ξεπουλήθηκαν δημόσιες επιχειρήσεις αξίας £0,5 δισεκατομμυρίων, ενώ την διετία 1987 – 88 η αντίστοιχη αξία ανήλθε στα £5 δισεκατομμύρια περίπου (εκείνη την περίοδο πωλήθηκε και η British Airways και η British Gas). Τέλος, την διετία 1989 – 90 πραγματοποιείται η ιδιωτικοποίηση της βιομηχανίας ηλεκτρισμού και νερού” (Green, 1989, σ. 13). Βιομηχανίες άνθρακα και χάλυβα, επιχειρήσεις πετρελαίου, φυσικού αερίου, ηλεκτρισμού, ύδατος, οι εταιρείες των σιδηροδρόμων, των εναέριων και χερσαίων μεταφορών, των τηλεπικοινωνιών, τράπεζες, πυρηνικά εργοστάσια παραγωγής ενέργειας και ναυπηγεία πέρασαν στα χέρια ιδιωτών.

Η κυβέρνηση πρόβαλλε πάντα για όλες αυτές τις αποκρατικοποιήσεις τον ίδιο λόγο: με αυτό τον τρόπο θα αυξανόταν τα έσοδα της κυβέρνησης και σίγουρα θα αυξανόταν η αποδοτικότητα των επιχειρήσεων. “Οι συλλογικοί οργανισμοί κάθε είδους – δημόσιες βιομηχανίες, δημόσιες επιχειρήσεις, το κράτος κοινωνικής ευημερίας – όλα έχουν άσπλαχνα δεχτεί επίθεση για αναποτελεσματικότητα, χαμηλή ποιότητα, έλλειψη επιλογών και γραφειοκρατία. Σε κάθε περίπτωση η θεραπεία για αυτά τα υποτιθέμενα ελαττώματα είναι η ίδια: η ιδιωτικοποίηση” (Rowthorn, 1989, σ. 284).

Επιπρόσθετα, οι ιδιωτικοποιήσεις και η απελευθέρωση της αγοράς παρέχουν κίνητρα για το άνοιγμα νέων επιχειρήσεων. “Παράλληλα, οι εργαζόμενοι που έχουν απολυθεί από τον δημόσιο τομέα αναγκάζονται να ξεκινήσουν ένα είδος δουλειάς για να επιβιώσουν. Παρατηρείται αύξηση των συνολικών βρετανικών επιχειρήσεων από 1,29 εκατομμύρια το 1979 σε 1,43 εκατομμύρια το 1984” (Overbeek, 1990, σ. 199). Με αυτό τον τρόπο η θατσερική κυβέρνηση εξυπηρετεί τον στόχο της για αλλαγή της δομής της κοινωνικής βάσης.

2.4 Δημοσιονομική Πολιτική

“Εκείνη την εποχή ο μονεταρισμός εμφανίστηκε στο προσκήνιο σαν η εκδοχή της αντι-κεϋνσιανής μακροοικονομικής πολιτικής της Δεξιάς, συνδυάζοντας ταυτόχρονα τον δημοσιονομικό συντηρητισμό με την οικονομική συγκέντρωση της δύναμης στα χέρια των νομισματικών αρχών” (Desai, 1989, σσ. 309 – 310).

Είναι κοινώς αποδεκτή η διαπίστωση ότι βασικό στόχο δημοσιονομικής πολιτικής αποτελούσε ο βαθμιαίος περιορισμός των δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα, γεγονός που θα περιοριζε το έλλειμμα. Όταν περιοριστεί το έλλειμμα, οι ασκούντες οικονομικής πολιτικής θα έχουν την δυνατότητα να ασχοληθούν με τον άλλο στόχο τους: τον πληθωρισμό. Ο περιορισμός του ελλείμματος επιτυγχάνεται είτε με την μείωση των δαπανών, είτε με την αύξηση των εσόδων, είτε με συνδυασμό και των δύο.

Από την μία πλευρά, ο έλεγχος και η μείωση των κρατικών δαπανών αποτελούσε τον κύριο στόχο οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης. Οι κρατικές δαπάνες – που κατά κάποιο τρόπο εκφράζουν τον βαθμό κρατικής παρέμβασης στην ελεύθερη οικονομία – επιβαλλόταν να μειωθούν. “Οι μειώσεις θα έπρεπε να ήταν μόνιμες και έντονες για να θέσουν τα θεμέλια της οικονομικής αναζωογόνησης και της μακροχρόνιας οικονομικής ευημερίας” (Gamble, 1988, σ. 101). Οι κύριες περικοπές των δαπανών ανακοινώθηκαν στον προϋπολογισμό του Νοεμβρίου του 1979 και του 1980. Όμως, η ύφεση που υπέστη η Βρετανία αργότερα, ως αποτέλεσμα της αυστηρής μονεταριστικής πολιτικής, προκάλεσε σημαντικές συνέπειες στις δημόσιες δαπάνες. Συγκεκριμένα, “το κράτος έπρεπε να δαπανά περισσότερα χρήματα για την πληρωμή επιδομάτων ανεργίας και άλλων κοινωνικών επιδομάτων που, παρά την συστηματική προσπάθεια περικοπής τους, δεν μπορούσαν να καταργηθούν και τελείως χωρίς τον κίνδυνο σύγκρουσης με τις στρατιές ανέργων και χαμηλόμισθων που δημιουργούσε ο νεοφιλελευθερισμός. Δεν είναι λοιπόν εκπληκτικό ότι παρά τις θατσερικές προσπάθειες για την μείωση των κρατικών δαπανών, οι συνολικές δαπάνες αυξήθηκαν σε πραγματικές τιμές” (Ελευθεροτυπία, 31/8/1991).

Από την άλλη, εκτός τον περιορισμό των κρατικών δαπανών, η αύξηση των εσόδων της κυβέρνησης αποτελεί την δεύτερη συνιστώσα που περιορίζει το έλλειμμα. Προκειμένου να αυξηθούν τα έσοδα της κυβέρνησης, όπως έχει ήδη αναφερθεί, πρέπει αφενώς να πραγματοποιούνται ιδιωτικοποιήσεις και αφετέρου να αυξηθεί η φορολογία. Ειδικότερα, να αυξηθεί η φορολόγηση των χαμηλών εισοδηματικών τάξεων... Γενικά στο πεδίο της φορολογίας ο στόχος

ήταν να αποδώσουν κίνητρα για αποταμίευση και επένδυση μέσω περικοπών στην φορολογία. Οι περικοπές αφορούσαν τους φόρους των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων. Ο ανώτατος φορολογικός συντελεστής μειώθηκε δραστικά το 1988. Η θεμελίωση αυτής της πολιτικής είναι ότι με την περικοπή της φορολόγησης των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων, θα οδηγηθούμε σε περισσότερες επενδύσεις, με αποτέλεσμα περισσότερες θέσεις εργασίας και ευημερία για όλους. Η αύξηση του εισοδήματος των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων συνεπάγεται ότι θα χρησιμοποιηθεί για κατανάλωση αγαθών. Αντίθετα, αν ο πλούτος αναδιανέμεται στις ανώτερες τάξεις, όπου οι άνθρωποι έχουν ήδη καλύψει τις περισσότερες από τις ανάγκες τους, τότε θα επενδυθεί στην τοπική ή στην εθνική οικονομία. Τελικά τα συνολικά έσοδα από τους φόρους αυξήθηκαν κατά την διάρκεια διακυβέρνησης της Θάτσερ. “Η διατήρηση των φόρων σε χαμηλά επίπεδα ήταν δευτερεύον στόχος, με αποτέλεσμα τα συνολικά έσοδα από τους φόρους και τα άλλα εισοδήματα να αυξηθούν από 42,3% του ΑΕΠ το 1978 σε 48,3% το 1987” (Green, 1989, σ. 11).

2.5 Νομισματική Πολιτική

Η δεκαετία του '70 έχει συνδυαστεί με πληθωρισμό και ανεργία. Κατά συνέπεια η χαλιναγώγηση του πληθωρισμού μέσω της υιοθέτησης μιας αυστηρής νομισματικής πολιτικής αποτέλεσε το κυρίαρχο μακροοικονομικό θέμα της δεκαετίας του '80. Χαρακτηριστικό της κυβέρνησης αποτελεί η υιοθέτηση μιας αυστηρής νομισματικής πολιτικής για να μειώσει τον πληθωρισμό. Τα επιτόκια αποτέλεσαν το πρωταρχικό εργαλείο νομισματικού ελέγχου. “Η κυβέρνηση στράφηκε προς μονεταριστικές πολιτικές, αυξάνοντας

τα επιτόκια⁴ από 12% σε 17% τους πρώτους έξι μήνες που ανέλαβε την εξουσία. Τον Μάρτιο του 1980 επέκτεινε αυτή την πολιτική, ανακοινώνοντας μια μεσοπρόθεσμη οικονομική στρατηγική που θα έλεγχε την προσφορά χρήματος και συγκεκριμένα όριζε πολιτικές για την αύξηση της προσφοράς χρήματος, με στόχο να καλλιεργήσει ένα κλίμα βεβαιότητας και αισιοδοξίας για τις μελλοντικές νομισματικές συνθήκες" (Gamble, 1988, σ. 100). Αν η προσφορά χρήματος ελέγχεται μέσω του περιορισμού του τραπεζικού δανεισμού και μέσω της υιοθέτησης ελέγχων του επιτοκίου, τότε η ζήτηση μισθών θα διατηρηθεί σε χαμηλά επίπεδα. Ο κίνδυνος που προκύπτει από αυτή την διαδικασία είναι ότι ένας μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων θα εξέλθουν από τον κλάδο και ένας μεγαλύτερος αριθμός εργαζομένων θα απολυθούν.

Κατά την διάρκεια του 1980 η ύφεση που κυριαρχούσε στην Βρετανία έγινε πιο έντονη. "Η θατσερική κυβέρνηση τον Μάρτιο του 1980 όρισε τον στόχο των 7 – 11% για την ανάπτυξη του £Μ3 για τους επόμενους 14 μήνες...τελικά το £Μ3 αυξήθηκε 22,2%, γεγονός που αποδεικνύει την αδυναμία της συντηρητικής κυβέρνησης να επιτύχει τον νομισματικό στόχο της. Σε γενικές γραμμές, η απελευθέρωση των αγορών οδήγησε στην αύξηση της ζήτησης για χρηματικά στοιχεία, γεγονός που συνεπάγεται την αύξηση των επιτοκίων" (Green, 1989, σσ. 11 - 12). Τα υψηλά αυτά επιτόκια σε συνδυασμό με την άνοδο της τιμής του πετρελαίου προκάλεσαν υπερτίμηση της στερλίνας. Η ανταγωνιστική θέση των επιχειρήσεων της Βρετανίας μειώθηκε. Συνέπεια αυτών ήταν πολλές επιχειρήσεις να χρεοκοπούν, να οδηγούνται στην απόλυση των εργαζομένων τους και στο κλείσιμο. Γενικότερα, αποτέλεσμα της θατσερικής

⁴ Η αύξηση των επιτοκίων είναι απαραίτητη για την επίτευξη της αύξησης της προσφοράς χρήματος.

νομισματικής πολιτικής ήταν ότι το πρόβλημα της ανεργίας έλαβε ραγδαίες διαστάσεις. “Η παραγωγή μειώθηκε κατά 9% και η απασχόληση κατά 15% μέσα σε 2 χρόνια, οξύνοντας περισσότερο το πρόβλημα της ανεργίας. 1,3 εκατομμύρια θέσεις εργασίας χάθηκαν κατά την διάρκεια της ύφεσης του 1980 – 81, εκτοπίζοντας 5% της εργατικής δύναμης” (Gregory, 1998, σ. 230). Την αρνητική αυτή κατάσταση ήρθαν να επιδεινώσουν “η συνεχιζόμενη αύξηση του πληθωρισμού που κορυφώθηκε στο 21,9% τον Μάιο του 1980” (Gamble, 1988, σ. 101), οι υψηλές τιμές συναλλάγματος, αλλά και η παγκόσμια οικονομική ύφεση. Το αποτέλεσμα ήταν η Βρετανία να βιώσει μια από τις πιο έντονες οικονομικές υφέσεις στην ιστορία της.

Παρόλα αυτά, η αυστηρή νομισματική πολιτική διατηρήθηκε και το 1981. Αλλά και οι δημοσιονομικοί στόχοι ήταν δύσκολο να επιτευχθούν κάτω από αυτές τις οικονομικές συνθήκες: ορισμένοι υποστήριζαν ότι δεν είναι εφικτή η μείωση των δαπανών όταν η χώρα βιώνει τόσο έντονη ύφεση. Το χειρότερο ήταν ότι η άμεση φορολογία αυξήθηκε εξαιτίας του γεγονότος ότι οι φορολογικές εκπτώσεις δεν αυξανόταν σε συμφωνία με τον πληθωρισμό. Αυτό συνέβη για να επιτευχθούν οι στόχοι δανεισμού – αφού ήταν αδύνατο να επιτευχθούν μέσω της μείωσης των δαπανών. Συνοψίζοντας, η πρώτη φάση της θατσερικής κυβέρνησης χαρακτηρίζεται από την εφαρμογή αυστηρής νομισματικής πολιτικής και τις συνέπειες που αυτή συνεπάγεται. Η κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη για ριζικές αλλαγές θέσεων, θεσμών και πολιτικών οποιοδήποτε και αν ήταν το βραχυπρόθεσμο κόστος.

“Μετά το 1981 θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα χειρότερα της ύφεσης είχαν περάσει. Η ανεργία σταμάτησε να αυξάνεται ραγδαία και ο πληθωρισμός

μειώθηκε ⁵ απότομα.... Η ύφεση είχε σταματήσει. Από το 1982 και μετά το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της οικονομικής πολιτικής και διαμάχης δεν ήταν η ύφεση, αλλά η ανάκαμψη και πόσο μακριά θα μπορούσε να φτάσει" (Gamble, 1988, σ. 113). Τότε η θατσερική οικονομική πολιτική άλλαξε προσανατολισμό: από την νομισματική πολιτική και τον έλεγχο του πληθωρισμού σαν πρωταρχικό οικονομικό στόχο, μεταφέρεται στο στόχο της αναζωογόνησης της οικονομικής δραστηριότητας που θα συμβάλλει στην οικονομική μεγέθυνση. "Βέβαια από το 1982, η ανεργία είχε σταθεροποιηθεί στα 3 εκατομμύρια και ο ρυθμός πληθωρισμού βρισκόταν κάτω από το 5%, και έτσι η κυβέρνηση απαξίωσε τον μονεταρισμό αυτή την περίοδο και ξεκίνησε μεταβολές στην πλευρά της προσφοράς, με σκοπό να διευρύνει τις ευκαιρίες των αγορών και τα κίνητρα που απαιτούνταν για την αναζωογόνηση των επιχειρήσεων" (Gamble, 1988, σ. 114).

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση, θα ήθελα να επισημάνω ότι παρόλες τις προσπάθειες που είχαν καταβληθεί, η θατσερική κυβέρνηση εκτέθηκε την περίοδο 1988 – 89 όταν δεν κατάφερε να αντεπεξέλθει στο πρόβλημα του εμπορικού ισοζυγίου. Ο πληθωρισμός επανήλθε σε υψηλά επίπεδα. Αλλά και οι τιμές των επιτοκίων αυξήθηκαν έντονα, γεγονός που φανέρωσε την αποτυχία της οικονομίας να δημιουργήσει αρκετό πλεόνασμα, για την ανάπτυξη του ΑΕΠ χωρίς την δημιουργία εμπορικού ελλείμματος ή πληθωρισμού.

⁵ Βέβαια, ο πληθωρισμός περιορίστηκε περισσότερο σαν αποτέλεσμα της αύξησης της ανεργίας (καμπύλη Phillips) και λιγότερο σαν αποτέλεσμα νομισματικού ελέγχου.

2.6 Εξωτερική Πολιτική

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η θατσερική κυβέρνηση, όπως και η εργατική παλιότερα, έδινε περισσότερη έμφαση στις σχέσεις της Μ. Βρετανίας με τις ΗΠΑ, συγκριτικά με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα⁶. Η Θάτσερ και ο Αμερικανός Ρέιγκαν είχαν αναπτύξει στενή σχέση με κοινές απόψεις και πολιτικές για την οικονομική και πολιτική διαχείριση του παγκόσμιου συστήματος.

Καθ' όλη την διάρκεια που η Θάτσερ ανέλαβε την εξουσία, η Βρετανία επιβεβαίωνε τον ρόλο της ως κύριος σύμμαχος των ΗΠΑ, ενστερνίζοντας την Αμερικάνικη εξωτερική πολιτική. Η πολιτική αυτή υπό την προεδρία του Ρέιγκαν χαρακτηρίζεται από μια αμείλικτη επίθεση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και ενάντια στις προσπάθειες ανεξαρτησίας του Τρίτου κόσμου, καθώς επίσης και από μια αδιαφορία απέναντι στην κοινή πολιτική της Ευρώπης. Η Θάτσερ διατήρησε μια σκληρή αντισοβιετική στάση (ο όρος "Σιδηρά Κυρία" την χαρακτήρισε αρχικά εξαιτίας αυτής ακριβώς της στάσης). Αναλυτικότερα, η θατσερική πολιτική αποτελούσε αναβίωση της εξωτερικής πολιτικής του Churchill. Η αντίδραση της Θάτσερ σε κάθε ευρωπαϊκή συνεργασία στο πεδίο της άμυνας στο οποίο οι ΗΠΑ δεν είχαν αναμειχθεί, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο μεταχειρίστηκε την σύγκρουση στα Φόκλαντς αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Κάποιες φορές η θατσερική κυβέρνηση στηρίζει άβουλα τις πολιτικές του Ρέιγκαν. Παραδείγματα τέτοιων πολιτικών αποτελούν η αποχώρηση από

⁶ Γεγονός το οποίο εξακολουθεί να ισχύει από τις κυβερνήσεις που διαδέχτηκαν την θατσερική.

την UNESCO και η εμπλοκή της Βρετανίας στον βομβαρδισμό της Λιβύης τον Απρίλιο του 1986⁷.

Επιπρόσθετα, ένα πεδίο στο οποίο η Μ. Θάτσερ δεν δέχτηκε να συμμετάσχει στην Ευρωπαϊκή συνεργασία είναι το πεδίο της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, “η Θάτσερ απαγόρευε ρητά την Βρετανική συμμετοχή στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ) παρά το γεγονός ότι θα σταθεροποιούσε μερικώς τις διακυμάνσεις στην τιμή συναλλάγματος, συνεπώς και θα επέτρεπε χαμηλότερα επιτόκια” (Overbeek, 1990, σ. 184).

⁷ Η Θάτσερ επέτρεψε στα Αμερικάνικα βομβαρδιστικά να χρησιμοποιήσουν τις Βρετανικές στρατιωτικές βάσεις για να βομβαρδίσουν την Λιβύη το 1986.

3. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

3.1 Οικονομικές Συνέπειες

Οι οικονομικές συνέπειες του νεοφιλελευθερισμού αφορούν όσους υφίστανται τις συνέπειες της φιλελευθεροποίησης της αγοράς εργασίας και της παράλληλης εγκατάλειψης από το κράτος της δέσμευσης για την εξασφάλιση πλήρους απασχόλησης. Αρχικά, όπως έχει ήδη αναφερθεί, από την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας πλήττονται οι άνεργοι ⁸. Αναμενόμενο αποτέλεσμα των συγκεκριμένων πολιτικών ήταν η αύξηση των ανέργων που “ξεπέρασαν τα τρία εκατομμύρια, 11% της εργασιακής δύναμης, το 1986” (Gregory, 1998, σ. 230). Επιπρόσθετα, μέσω της εφαρμογής των συγκεκριμένων πολιτικών διογκώνονται οι χαμηλόμισθοι, ιδιαίτερα μέσω της αποτροπής δημιουργίας θεσμικών περιορισμών στην αγορά εργασίας, όπως ελάχιστο ημερομίσθιο. Στη κατηγορία των χαμηλόμισθων ανήκουν και οι μερικώς απασχολούμενοι, εφόσον ένα από τα μέσα που χρησιμοποιούν οι φιλελεύθεροι για την τόνωση της ευκαμψίας της αγοράς εργασίας είναι η ενθάρρυνση της μερικής απασχόλησης. Υπό το καθεστώς της Θάτσερ παρατηρούμε αύξηση της μερικής απασχόλησης και των προσλήψεων με σύμβαση έργου. Συγκεκριμένα, “περίπου το 25% της εργατικής δύναμης

⁸ Για την αντιμετώπιση της ανεργίας, η κυβέρνηση δημιούργησε αρκετές θέσεις εργασίας στον κλάδο των υπηρεσιών, αλλά πρόκειται κυρίως για θέσεις μερικής απασχόλησης, ενώ ελάχιστες πλήρους απασχόλησης δημιουργήθηκαν για να αποκαταστήσουν τις εκατομμύρια θέσεις που καταργήθηκαν.

εργαζόταν σε δουλειές μερικής απασχόλησης, ενώ το 45% των εργαζόμενων γυναικών απασχολούνταν μερικώς” (Gregory, 1998, σ. 340). Αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών απορύθμισης και φιλελευθεροποίησης της αγοράς ήταν η εξαθλίωση των εργαζομένων και των οικογενειών τους.

Μια άλλη οικονομική συνέπεια της φιλελευθεροποίησης της αγοράς εργασίας είναι η αναδιανομή του εισοδήματος που επιτεύχθηκε με απώτερο αποτέλεσμα την όξυνση των ανισοτήτων. Αναλυτικότερα, στα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης της Θάτσερ παρατηρούμε μια μικρή μείωση στην παραγωγή ανά εργάτη, αλλά τα επόμενα χρόνια η αύξηση της παραγωγικότητας ήταν τόσο έντονη ⁹ που παρομοιάζεται με εκείνη της Ιαπωνίας. “Ειδικότερα, η παραγωγικότητα στις βιομηχανίες της ανά εργαζόμενο αυξήθηκε περίπου 50% κατά την διάρκεια της δεκαετίας της Θάτσερ” (Rowthorn, 1989, σ. 285).

Παράλληλα με την έντονη αύξησης της παραγωγικότητας, παρατηρούμε ότι η παραγωγή στην Βρετανία παραμένει σταθερή. Το σύνηθες γεγονός σε αυτές τις περιπτώσεις είναι ότι η πρόοδος στην παραγωγικότητα της εργασίας συνοδεύεται από έντονες αυξήσεις στην συνολική παραγωγή,

⁹ Αυτή η εντυπωσιακή αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας αποδίδεται στο φόβο και στην ανασφάλεια που προκλήθηκε από την έντονη οικονομική ύφεση. Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '80 πολλά σωματεία έκλεισαν, πολλές επιχειρήσεις χρεοκόπησαν και ακόμα περισσότεροι εργαζόμενοι απολύθηκαν. Μέσα σε αυτό το κλίμα αβεβαιότητας και ανασφάλειας, η καλύτερη άμυνα κάθε εργαζομένου ήταν να αυξήσει την παραγωγικότητά του για να διατηρήσει την εργασία του. Επιπρόσθετα, ένας άλλος παράγοντας που συντέλεσε στην αύξηση της παραγωγικότητας ήταν το γεγονός ότι “η δύσκολη ύφεση του 1979 – 81 έθεσε ορισμένες αναποτελεσματικές επιχειρήσεις εκτός λειτουργίας, με αποτέλεσμα να αυξηθεί στατιστικά η μέση παραγωγικότητα της εργασίας χωρίς να πρόκειται για αύξηση σε πραγματικούς όρους” (Overbeek, 1990, σ. 195).

όπως συνέβη στην Ιαπωνία και στις ΗΠΑ. Ταυτόχρονα οφείλουμε να σημειώσουμε ότι κατά την περίοδο διακυβέρνησης της Θάτσερ, η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας συνοδεύτηκε με μια μεγάλη άνοδο των πραγματικών μισθών των εργαζομένων που κατάφεραν να διατηρήσουν την δουλειά τους. Πιο αναλυτικά, “οι πραγματικοί μισθοί στην μεταποίηση αυξήθηκαν 26% κατά την διάρκεια της περιόδου 1979 – 87 και περαιτέρω αύξηση κατά 4% το 1988. Καμία άλλη δυτική χώρα δεν παρουσίασε τόσο έντονες αυξήσεις στους μισθούς” (Rowthorn, 1989, σσ. 288 – 289). Αυτές τις έντονες μισθολογικές αυξήσεις απολάμβαναν όσοι εξακολουθούσαν να εργάζονται και γίνονταν πλουσιότεροι, ενώ πλήθος ανέργων πάλευαν για την επιβίωσή τους. Με άλλα λόγια, η αύξηση της παραγωγικότητας στην Βρετανία δεν συνοδεύτηκε από μια αντίστοιχη αύξηση της παραγωγής, με αποτέλεσμα η αύξηση της παραγωγικότητας να εξυπηρετεί την αναδιανομή του εισοδήματος, την στιγμή που λιγότεροι άνθρωποι μοιράζονται τους καρπούς της παραγωγής και τους αυξημένους μισθούς... Η οικονομική ανισότητα γίνεται εντονότερη και η κοινωνική ψαλίδα μεγαλώνει όλο και περισσότερο...

Σε αυτή την οικονομική ανισότητα συνέβαλε αποφασιστικά και η φιλελεύθερη πολιτική περικοπής των φόρων των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων με σκοπό την δημιουργία κινήτρων. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι φτωχοί φορολογούνται περισσότερο, ενώ οι πλούσιοι λιγότερο. Η δραστική μείωση του ανώτατου φορολογικού συντελεστή στην Βρετανία το 1988 είχε σημαντικές επιπτώσεις στην διανομή του εισοδήματος, συμβάλλοντας στην διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στους πλούσιους και στους φτωχούς.

Συνοψίζοντας, όσο περισσότερο επιτυχής είναι η νεοφιλελεύθερη πολιτική τόσο μεγαλύτερη η ανισότητα. Τα οφέλη της ανάπτυξης και ο πλούτος κατανέμονται όλο και πιο άνισα, βαθαίνοντας τις υπάρχουσες ανισότητες σε εθνικό επίπεδο. “Στη Βρετανία της Μ. Θάτσερ, που ομολογουμένως αποτελεί ακραία περίπτωση, καθώς κατεδαφίστηκε κυριολεκτικά η κυβερνητική και συνδικαλιστική προστασία, το κατώτερο ένα πέμπτο των εργατών βρέθηκαν σε κατάσταση πολύ χειρότερη σε σχέση με τους υπόλοιπους εργάτες και σε σύγκριση με έναν αιώνα πριν. Το ανώτερο 10% των εργατών με ακαθάριστες αποδοχές τριπλάσιες του ενός δεκάτου στη βάση της πυραμίδας, βελτίωσαν σημαντικά τη θέση τους. Το στρώμα αυτό των εργατών, που στη δεκαετία του '80 αποκαλείται με τον άθλιο όρο “underclass” (η πιο εξαθλιωμένη υποδεέστερη των τάξεων), ζούσε από το δημόσιο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας. Όσοι ανήκαν στο στρώμα αυτό, προφανώς πίστευαν ή ήλπιζαν ότι οι ίδιοι δε θα χρειαζόνταν το σύστημα αυτό παρά μόνο σε πολύ έκτακτες περιπτώσεις” (Hobsbawm, 1999, σ. 395).

3.2 Κοινωνικές Συνέπειες

Είναι κοινώς αποδεκτή η διαπίστωση ότι η εφαρμογή νεοφιλελεύθερων πολιτικών οδήγησε σε ριζικές μετατροπές στην κοινωνική πραγματικότητα των δυτικών κοινωνιών. Η κοινωνική συνοχή που είχε επιτευχθεί με το κράτος πρόνοιας και τον Κεϋνσιανισμό συντρίφτηκε από την νεοφιλελεύθερη πολιτική. Ειδικότερα στην Βρετανία, οι θάτσερικές αλλαγές προκάλεσαν βαθιές αλλαγές στην κοινωνία και στους θεσμούς που σε ένα μεγάλο βαθμό ήταν μη αντιστρέψιμες.

Οι θεσμοί του κράτους επηρεάστηκαν από τις παρενέργειες της θατσερικής πολιτικής, ιδιαίτερα από την συγκέντρωση εξουσιών στους κόλπους της κεντρικής κυβέρνησης. Έτσι μια από τις αντιφάσεις της ελεύθερης αγοράς είναι το γεγονός ότι “υποσκάπτει τους παραδοσιακούς κοινωνικούς θεσμούς από τους οποίους εξαρτιόταν στο παρελθόν με κορυφαίο παράδειγμα την οικογένεια. Ο συγκεκριμένος θεσμός είναι περισσότερο εύθραυστος και κατακερματισμένος σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη χώρα. Η παρακμή και η αποσύνθεση των οικογενειακών δεσμών εντάθηκε στη θατσερική περίοδο. Το ποσοστό των παντρεμένων γυναικών μεταξύ δεκαοκτώ και σαράντα εννέα ετών από 74% το 1979 μειώθηκε στο 61%, ενώ το ποσοστό των συγκατοικήσεων αυξήθηκε από 11% σε 22% την ίδια περίοδο. Ο αριθμός των εκτός γάμου παιδιών υπερδιπλασιάστηκε στη δεκαετία του '80” (Gray, 1999, σσ. 75 – 76). Επιπρόσθετα, η Βρετανία παρουσίασε το μεγαλύτερο ποσοστό διαζυγίων από όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά ιδιαίτερα οι βρετανικές πόλεις που οι πολιτικές σημείωσαν μεγαλύτερη επιτυχία, όσον αφορά την απορύθμιση της αγοράς εργασίας, το ποσοστά ήταν ακόμα υψηλότερα.

Μια άλλη συνέπεια των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων ήταν η διόγκωση της τάξης των αποκλήρων. Η εγκατάληψη της θέσης του Κεϋνς για πλήρη απασχόληση και η υιοθέτηση μονεταριστικών πολιτικών αύξησε τον αριθμό των ανέργων. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την μείωση των κοινωνικών παροχών οδήγησε στην δημιουργία μια τάξης αποκλήρων. “Το ποσοστό των βρετανικών νοικοκυριών στα οποία όλα τα ενεργά μέλη δεν είχαν δουλειά αυξήθηκε από 6,5% το 1975 σε 16,4% το 1985 και σε 19,1% το 1994”

(Gray, 1999, σ. 76). Αυτά τα ποσοστά μπορούν να συγκριθούν μόνο με εκείνα των ΗΠΑ που εφάρμοζαν αντίστοιχες πολιτικές. Επιπρόσθετα, οι κοινωνικές συνέπειες του νεοφιλελευθερισμού επιβαρύνονται από την έξαρση της εγκληματικότητας, του ρατσισμού, καθώς και των εξεγέρσεων. Η εγκληματικότητα αυξήθηκε και το ποσοστό των φυλακισμένων στην Βρετανία είναι υψηλότερο από κάθε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Οι ρατσιστικές επιθέσεις που εντείνονται σε όλη την Ευρώπη δεν είναι άσχετες με τη διόγκωση της ανεργίας, της φτώχειας και την καλλιέργεια του άκρατου ατομικισμού από τους νεοφιλελεύθερους. Τέλος, οι εξεγέρσεις, στις φτωχογειτονιές πολλών πόλεων προκλήθηκαν από την διάλυση του κοινωνικού ιστού. Η κοινωνική αντίφαση του νεοφιλελευθερισμού είναι ότι ενώ από τη μια μεριά καλλιεργεί τον ατομικισμό και ανταγωνισμό, από την άλλη, ταυτόχρονα γεννά τη δυναμική της διόγκωσης της ανεργίας, της φτώχειας και της ανισότητας που στερεί μεγάλο τμήμα του πληθυσμού από τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει τον στόχο του.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι συνέπειες κοινωνικού χαρακτήρα απορρέουν από την υιοθέτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών συμπίεσης των δημοσίων δαπανών. Θεσμοί όπως η κρατική εκπαίδευση και το εθνικό σύστημα υγείας υπονομεύονται από τους νεοφιλελεύθερους, όπως δείχνει το Θατσερικό παράδειγμα. Αναλυτικότερα, ο περιορισμός των δαπανών για την υγεία και τη παιδεία και η παράλληλη ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα (ιδιωτική ασφάλιση υγείας, ιδιωτικά σχολεία) μετατρέπει σε προνόμιο των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων την υγειονομική περίθαλψη και την εκπαίδευση. Επιπρόσθετα, η υγεία των χαμηλότερων στρωμάτων επιδεινώνεται

εξαιτίας της διόγκωσης της φτώχειας. Οι εργαζόμενοι κέρδιζαν λιγότερα από τα απαραίτητα για την συντήρηση μιας οικογένειας, με απώτερη συνέπεια να εμφανιστούν πολλές αρρώστιες που συνδέονται με την φτώχεια, όπως φυματίωση και ραχίτιδα. Αφενώς, τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες χαμηλού εισοδήματος αναπόφευκτα υιοθετούσαν μια κακής ποιότητας διατροφή και αφετέρου, η έντονη οικονομική ανισότητα προκαλεί βλαβερές επιδράσεις στην ψυχική υγεία των χαμηλών εισοδηματικών τάξεων. Οι εισοδηματικές διαφορές μπορεί να επηρεάζουν είτε την αυτοεκτίμηση, είτε το αίσθημα ανασφάλειας του ατόμου προκαλώντας αρνητικά αποτελέσματα για το ίδιο, αλλά και για το κοινωνικό σύνολο που το περιβάλλει.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το 1979 η κυβέρνηση της Θάτσερ ανέλαβε την εξουσία και υποσχέθηκε να απαλλάξει την Βρετανία από την κρίση. Οι βασικές πολιτικές που υιοθετήθηκαν από τους νεοφιλελεύθερους, για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, ήταν η απελευθέρωση της αγοράς, οι ιδιωτικοποιήσεις, η περικοπή των δημοσίων δαπανών και η αυστηρή νομισματική πολιτική. Ο Rowthorn (1989) αναγνωρίζει ότι πολλές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν ήταν απαραίτητες, ένα είδος αναδιοργάνωσης σίγουρα επιβαλλόταν. Η βρετανική οικονομία αναμφισβήτητα χρειαζόταν κάποιας μορφής δομική αλλαγή, και οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές συντέλεσαν στην απαραίτητη αναδιάρθρωση της οικονομίας, αλλά επίσης προκάλεσαν ένα τεράστιο κοινωνικό κόστος. Πολλές από τις μεταρρυθμίσεις που επιτεύχθηκαν στην Βρετανία είναι μη αναστρέψιμες. Αυτό που θα πρέπει να αναρωτηθούμε είναι το αν τελικά ο Θατσερισμός προσανατόλισε την αλλαγή προς την σωστή κατεύθυνση...

Σε κάποιους τομείς οι στόχοι επιτεύχθηκαν, όπως ο περιορισμός της δύναμης των συνδικάτων, οι ιδιωτικοποιήσεις, η δραστική μείωση του πληθωρισμού, αλλά το κοινωνικό κόστος των συγκεκριμένων πολιτικών είναι αναμφίβολα τεράστιο. Όσον αφορά την κοινωνική ευημερία, η Συντηρητική κυβέρνηση απέτυχε παταγωδώς... Όλες αυτές οι πολιτικές συνεπάγονται την αναπόφευκτη κατάρρευση του κράτους-πρόνοιας, τη φτώχεια, την μαζική ανεργία και την δραματική διεύρυνση της ανισότητας. Γιατί αντί για ευημερία

εξαπλώνονται η φτώχεια και η ανεργία. Αντί για δημοκρατία αυξάνεται η ανισότητα και η συγκέντρωση του πλούτου σε λίγους ραντιέριδες. Αντί για ειρήνη πολλαπλασιάζονται οι εθνικοί πόλεμοι και φουντώνουν οι λαϊκές εξεγέρσεις.

Το θατσερικό πείραμα στηρίζεται στον παραλογισμό ενός οικονομικού συστήματος που καταδικάζει στην ανεργία και την αθλιότητα εκατομμύρια ανθρώπους και αναπαράγει συνθήκες κοινωνικής αδικίας. Η περίπτωση της Θάτσερ πρόκειται για ένα περίεργο “θαύμα” που οξύνει την κοινωνική και οικονομική ανισότητα.. “Κάποιοι υποστηρίζουν ότι οι πλήρεις διαστάσεις του “θαύματος” της Θάτσερ θα φανερωθούν στο μέλλον όταν η έντονη αύξηση της παραγωγής θα εξασφαλίσει εργασία και ευημερία για όλο τον πληθυσμό. Τότε θα γίνει σαφές ότι η αναστάτωση και η δυστυχία των πρώτων χρόνων της Θάτσερ αποτελούσαν ένα απαραίτητο κακό που απαιτούνταν για να αυξηθεί μακροχρόνια ο ρυθμός μεγέθυνσης της βρετανικής οικονομίας. Δυστυχώς, τα στοιχεία μακροχρόνια δεν επιβεβαίωσαν αυτή την άποψη” (Rowthorn, 1989, σ. 289). Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι σύμφωνα με αυτό που συνέβη την δεκαετία διακυβέρνησης της Μ. Θάτσερ, η φράση “οικονομική καταστροφή” αποτελεί σίγουρα πιο αντιπροσωπευτικό χαρακτηρισμό από ότι η λέξη “θαύμα”.

Δυστυχώς οι ιδεολογικές πεποιθήσεις της θατσερικής κυβέρνησης προσδιόριζαν την επιλογή των οικονομικών πολιτικών τους. Οι νεοφιλελεύθεροι προωθούσαν τα συμφέροντά τους και ικανοποιούσαν την απληστία τους, αδιαφορώντας για τις ανάγκες των αδυνάτων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gray (1999) ο Νεοφιλελευθερισμός δρά ενάντια

στις ζωτικές ανθρώπινες ανάγκες και είναι έτοιμος να ζητήσει από την ανθρωπότητα να υποφέρει προκειμένου να επιβάλλει το μονοδιάστατο όραμά του στον κόσμο... Όμως, καμιά πολιτική δεν μπορεί να παραβλέπει τις ταξικές αντιθέσεις.

Στην περίπτωση της Θάτσερ, η κρατική παρέμβαση θα έπρεπε να ελαχιστοποιείται και να περιορίζεται στην δημιουργία του θεσμικού πλαισίου που εξασφαλίζει την ελεύθερη λειτουργία της αγοράς. Όμως, ένα σημαντικό δίδαγμα που προκύπτει από την ανάλυση της υιοθέτησης των συγκεκριμένων νεοφιλελεύθερων πολιτικών, αλλά και των συνεπειών που αυτές επιφέρουν είναι ότι κάποια μορφή κρατικής παρέμβασης κρίνεται επιτακτική και ότι δεν μπορούμε να στηριχτούμε στην απόλυτη πίστη των δυνάμεων της αγοράς. "Αν επιτρέψουμε την ελεύθερη λειτουργία των παγκόσμιων αγορών τότε προσυπογράφουμε ένα σενάριο που θα κάνει την ανθρωπότητα να θυμάται την εποχή της παγκοσμιοποίησης σαν ένα ακόμα κεφάλαιο στην ιστορία της υποδούλωσης του ανθρώπινου γένους" (Gray, 1999, σ. 367).

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση, θα ήθελα να τονίσω ότι θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι με εναλλακτικές πολιτικές που θα αποκαταστήσουν την ισότητα και την δίκαιη αναδιανομή των πόρων. Η αγορά μπορεί να γκρεμίσει τα σύνορα και να παράγει πλούτο, αλλά δεν μπορεί να διαφυλάξει τη σταθερότητα. Το οικονομικό σύστημα της ελεύθερης αγοράς δημιουργεί ενδογενείς δυνάμεις που προκαλούν αστάθεια και διακυμάνσεις στην οικονομική δραστηριότητα, δυνάμεις που εμφανίζονται με δραματική όξυνση της ανεργίας και της ανισότητας και με κατακόρυφη πτώση της ποιότητας ζωής. Οι αξίες της αγοράς είναι εντελώς ανεπαρκείς για την κοινωνία. Για τον

λόγο αυτό η αγορά μπορεί να έχει τη θέση της, αλλά δεν μπορεί να καταλαμβάνει ολόκληρη τη σφαίρα της ανθρώπινης ύπαρξης. Η ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς θα πρέπει να αντικατασταθεί από μια ισορροπημένη άποψη για τον ρόλο του κράτους. Θα πρέπει να προσφερθούν πιο δίκαιες και δημοκρατικές πολιτικές που θα διευκρινίζουν τις συνέπειες, ιδιαίτερα για τις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις, περισσότερο παρά να τις παραβλέπουν επιβάλλοντας συγκεκριμένες πολιτικές στις χώρες.

Στο νεοφιλελεύθερο σύστημα, η οικονομική ανάπτυξη κάνει πιο ισχυρούς τους ισχυρούς και πιο αδύναμους τους αδύναμους. Όμως, η ανάπτυξη δεν έχει νόημα αν μετατρέπει την χώρα σε ένα καθεστώς ραντιέρηδων. Η ανάπτυξη θα πρέπει να βελτιώνει τις κοινωνίες, παρέχοντας σε όλους ποιότητα ζωής και την δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε μια κοινωνία ευημερίας, και όχι να υπάρχουν περισσότεροι ηττημένοι παρά κερδισμένοι στο παιχνίδι του νεοφιλελευθερισμού... Ο Καζαντζάκης έγραψε: "Έχεις τα πινέλα και τα χρώματα. Ζωγράφισε τον παράδεισο και μπες μέσα". Δεν έχει σημασία τι χρώματα έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί από τους νεοφιλελεύθερους, μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα καλύτερο συνδυασμό χρωμάτων...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΒΙΒΛΙΑ

- Gamble A. [1988], *The Free Economy and the Strong State: The Politics of Thatcherism*, (London: Macmillan Education)
- Gray J. [1999], *Η Απατηλή Αυγή, Οι Αυταπάτες του Παγκόσμιου Καπιταλισμού*, (Αθήνα: Πόλις)
- Green F. [1989], *The Restructuring of the UK Economy*, (Harvester Press)
- Hillier B. [1998], *Μακροοικονομική Αντιπαράθεση*, (Gutenberg)
- Hobsbawm E. [1999], *Η Εποχή των Άκρων: Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914 – 1991*, (Αθήνα: Θεμέλιο)
- Overbeek H. [1990], "Global Capitalism and National Decline: The Thatcher Decade in Perspective", (London: Unwin Allen)

B. ΑΡΘΡΑ

- Anderson P., [1987], "The Figures of Descent", *New Left Review*, no. 161, p. 20-77
- Atkinson J., [1985], "Flexibility: Planning for an Uncertain Future", *Manpower Policy and Practice*, Vol. 1, Summer, (Gower: Aldershot)

- Cookley J., [1984], "The Internationalization of Bank Capital", *Capital and Class*, no. 23, p. 107-20
- Desai M. [1989], "Is Thatcherism the Cure for the British Disease?" in F. Green (ed) *The Restructuring of the UK Economy* Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf
- Fine B. [1984], "The Future of British Coal", *Capital and Class*, no. 23, Summer, p. 67-82
- Green F. [1989], "Evaluating Structural Economic Change: Britain in the 1980s" in F. Green (ed) *The Restructuring of the UK Economy* Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf
- Gregory M. [1998], "Reforming the Labour Market: An Assessment of the UK Policies of the Thatcher Era", *The Australian Economic Review*, Vol. 31, no. 4, p. 329 - 44
- Rowthorn B. [1989], "The Thatcher Revolution" in F. Green (ed) *The Restructuring of the UK Economy* Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf
- Rubery J. [1989], "Labour Market Flexibility in Britain" in F. Green (ed) *The Restructuring of the UK Economy* Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf

